

**Нестерович Юліана,**  
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,  
Тернопільський національний педагогічний  
університет імені Володимира Гнатюка.  
Науковий керівник –

**Вільчинська Тетяна Пилипівна,**  
доктор філологічних наук, професор,  
Тернопільський національний педагогічний  
університет імені Володимира Гнатюка.

### **ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ В НОВЕЛІ «РОЗБИТА БОГІНЯ» УЛАСА САМЧУКА**

Категорія оцінки є важливим параметром аналізу художнього тексту. За О. Селівановою, аксіологічність – це «принцип дослідження, спрямований на вияв ціннісних орієнтацій мовця й відображення їх у мові та мовленні» [4, с. 19]. В. Кононенко називає оцінку важливою етнолінгвістичною категорією, якій належить провідна роль у формуванні картини світу представників окремих етносів та культур, так як «в уявленнях про добро і зло знаходить відбиток узагальнене сприйняття картини світу» [1, с. 55]. Чимало досліджень з цієї проблематики належить перу Т. Космеди, яка простежує тісний зв'язок категорії оцінки з лінгвістичною прагматикою [2].

У творчості Уласа Самчука оцінне значення виражається різними лінгвістичними засобами. Простежимо їхні особливості та виражальні можливості на прикладі тексту новели «Розбита богиня», що входить до збірки «Віднайдений рай». Сюжет твору розвивається навколо класичної проблеми любовного трикутника, яка вирішується несподіваною розв'язкою: розчаруванням оповідача в предметі свого обожнювання, у своїй «богині».

Різні ступені позитивної й негативної оцінки в новелі найчастіше виражаються за допомогою оцінних слів. Вже у самій назві новели виокремлюємо такі лексеми: *розбита* (дієприкметник із негативним оцінним значенням) і *богиня* (іменник із позитивним оцінним значенням). Такий

контраст допомагає сформуванню правильного уявлення про основну проблему, порушену у творі: втрата предметом захоплення, обожнення своєї цілісності, ваги; його знищення, нівелювання. Наведемо інші приклади оцінних слів із тексту новели. До лексем із виразною позитивною семантикою відносимо такі: іменники: *весна, піднесення, любов, усмішка, теплота, радість, щастя*; прикметники: *легкий, скромний, бездоганний, вдячний, вродистий, м'який*; дієслова (у тому числі дієприкметники): *любити, усміхнутися, поцілувати, творити, зарожєвлений* (авторський неологізм); прислівники: *щиро, свято, натхненно, любовно, сміливо*.

Виокремлюємо низку слів із негативним оцінним забарвленням, серед них: іменники: *неспокій, брехня, недоріка, недотеп, нахабство, раб, гріх, неволя, незадоволення, вина, ганьба, біль*; прикметники: *обридливий, дикий, нікчемний, невдячний, трагічний, підлий*; дієслова (у тому числі дієприкметники): *мучити, ненавидіти, зжертви, сердитися, запліснявілий, зґвалтований, оплюгавлений, вкрадений, зчорнілий*; прислівники: *страшно, злочинно, ніяково, боязко, нахабно*.

Окремі слова набувають позитивного значення в контексті або за допомогою поєднання їх із заперечною часткою *не*, яка підкреслює неможливість виконання певної негативної дії. Наприклад: **«Я ніколи не був ненависником жінок. Я ніколи не глузувався з них. Як також ніколи не нехтував їх гамірним сорокати́м товариством»** [3, с. 372].

У формуванні оцінного значення беруть участь також словосполучення: *вишукане погруддя, соковиті уста, солодкі слова, непідроблено сині очі, великий неспокій, не досить чемно, зухвалий бельбас, задавакувата люлечка; завзяту́щий женофіл, демонічний голос, тягар розлуки, жорстокі муки, нервові пальці, розжарений мозок, огидна маска*.

Оцінне значення репрезентується за допомогою художніх засобів, зокрема епітетів та метафор: *золота осінь, пахучі вечори, синя глибина іскристих очей, вагітні плодами яблуні, особливо пахнув привабою тонкий серпик молодика-місяця, пекельний огонь, тісні обійми чотирьох запліснявілих*

*стін обридливої кімнати*. Широкими можливостями оцінки характеризуються порівняння, приклади яких наведемо трохи нижче.

Зі словотвірних засобів, які беруть участь у формуванні оцінного значення в новелі, виокремимо, найперше такі:

- префікс *не-*, за допомогою якого позитивне значення часто змінюється на негативне (*спокій – неспокій, воля – неволя, показний – непоказний, вдячний – невдячний*), хоча буває й навпаки (*підроблено – непідроблено*);
- суфікси зі зменшувально-пестливим значенням, наприклад, *-ечк-* (*люлечка*);
- суфікси зі згрубілим значенням, наприклад, *-ущ-* (*завзятуций женофіл*);
- словоскладання (*женофіл*).

Оцінка персонажів, явищ, подій розкривається за допомогою окремих речень. Наведемо одне з них, у якому оповідач порівнює жінок із різними порами року: *«До того всі вони подібні то на крикливо цвітучу весну, то на жагуче пристрасне літо з чорними ягідьми і жовтим тяжким колосом, то знов на осінь з очима, де тонуть і переливаються в луну тони жалібної скрипки, а у фалдах золотої її габи шелестить тирса і зірваний лист діброви»* [3, с. 373]. Проте окремі порівняння жінкам не лестять. Уже в наступному реченні оповідач називає їх *«хімерними, мов діти», «вибагливими, мов кокаїніст», «жорстокими, мов звірі»* [3, с. 373]. Взагалі, порівняння – улюблений оцінний засіб оповідача, який він використовує найчастіше для характеристики жінок. Наведемо ще один приклад: *«Заграє лиш танго, – вони звиваються зміями, гнуться дикими лозами, в'ються п'яним хмелем. Коли люблять – вони кусають, мов пантери, жорстоко тиранять свою жертву і ллють при тому ріки пекучих сліз»* [3, с. 373]. Проте нерідко оповідач використовує прийом контрасту, щоб відобразити своє справжнє ставлення до того чи іншого предмету оцінки. Так, даючи не надто улесливу характеристику жінкам, він одразу ж зазначає: *«І як?... Як ненавидіти їх? Тих котят, пантерок, тигриць? Як не бажати їх вибагливо-вишуканих тортур? Як не*

*впитись міцним запахом грудей, чадом уст, музикою очей і волосся»* [3, с. 373]. Таким чином, оповідач висловлює справжнє ставлення до жінок: це не зневага і не знецінення, а захоплення, прийняття їх такими, якими вони є, з усіма недоліками і перевагами. Проте категорія оцінки суб'єктивна. Зовсім іншої думки про жінок товариш оповідача Гриць Чорний, саме прізвище якого вже містить натяк на негативну оцінку: *«Назви, якими я [оповідач – Н. Ю.] оздобив тут прекрасну половину, замінені у нього на “бабе, дівчаточок, матеріал на коханок”»* [3, с. 373].

Оцінки різним предметам і явищам надають прикметники у формі найвищого ступеня порівняння: *найцінніша частина, наймодерніші краватки, найкращий доказ, найбільше піднесення, найдорожчий мармур* тощо.

Оцінка репрезентується також групою речень. Наведемо приклад такого тексту, у якому висловлюється захоплення оповідача з приводу його спогадів про велике кохання, що він відчув до дівчини осінньої пори: *«Таку осінь, признатися, пережив і я. Пережив не одну і не дві. Пережив їх кільканадцять але одна з них відрізняється від решти особливим виразом синіх очей, стрункістю постави і звинним плястичним танцем легких, в сандалах, ніг, по шелестливих відтінках калинового листу»* [3, с. 372]. Цікаво, що в цьому тексті за допомогою персоніфікації осінь ототожнюється з дівчиною, у яку закохався оповідач, і навіть із самим коханням.

Негативне оцінне забарвлення може надавати тексту підкреслено позитивна характеристика персонажа, яка контрастує з наслідками його дій. Саме так оповідач описує бабія Гриця Чорного: *«Його всі знають як завзятушого женофіла. Через його м'язисті руки за одну тільки весну проходить їх кілька, і то тільки гнучких і чорнооких. Коли він виступає на сцені повітового театру, стіни і вікна тремтять в унісон серцям красунь. Його опанцирені пребілою маніжкою груди родять так само легко громи, як жіночі уста поцілунки. І він сміливо збирає заслужене дорідне жниво, повний віри і безпосереднього внутрішнього переконання у свою непереможну правоту»* [3, с. 373]. Негативна оцінка персонажа може бути репрезентована через епітет,

який безпосередньо не характеризує його. Наприклад: «Він приніс мені програмку нової вечірки. Його ім'я значилося на ній **грубими літерами**» [3, с. 377]. Не великими чи жирними, а саме грубими (!) літерами було виведене ім'я Гриця Чорного. Навіть такі слова, як *справа* і *зліва*, символічно передають позитивну або негативну характеристику (правий найчастіше асоціюється з чимось справедливим, правильний, а лівий – з облудливим, неправдивим): «Вели її я і Гриць. **Я справа, він зліва**» [3, с. 377].

Негативна оцінка може підсилюватися іронією: «Ви настовбурчено, мов кактус, поважні, і кожний порожній фотель цілком пристойно відіграє вашу роль – члена блискучого товариства» [3, с. 373].

Іноді слова із негативною оцінною семантикою, утворюючи словосполучення з іншими лексемами, контекстуально передають найвищий ступінь позитивної оцінки: *божевільно хороший сюжет, до чорта зручно* тощо. Найвищий ступінь оцінки репрезентують оксюмори (наприклад, *трагічно радів*), а також окремі лексеми, що набувають невластивого їм значення, наприклад *страшна любов* у значенні *дуже сильна любов*.

Отже, засобами вербалізації оцінного значення в новелі Уласа Самчука «Розбита богиня» постають оцінні слова різної частиномовної належності, в тому числі антропоніми, словотвірні форманти, словосполучення, метафори, епітети, порівняння, оксюмори, прийоми контрасту й іронії, асоціації, речення й групи речень, контекст.

### Список використаних джерел

1. Кононенко В. Оцінка як етнолінгвістична категорія. *Мова, культура, стиль: зб. статей*. Київ – Івано-Франківськ: «Плай», 2002. С. 54-74.
2. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2000. 350 с.
3. Самчук У. Марія. Чого не гоїть огонь. Віднайдений рай. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. С. 372-380.

4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія.  
Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

**Боднар Алла,**  
студентка групи СОУМА-22,  
Тернопільський національний педагогічний  
університет імені Володимира Гнатюка.  
Науковий керівник –  
**Бабій Ірина Михайлівна,**  
кандидат філологічних наук, доцент,  
Тернопільський національний педагогічний  
університет імені Володимира Гнатюка

## **СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ «МАРІЯ» УЛАСА САМЧУКА**

Дослідження ідіостилю письменників, засобів мовотворчості набули актуальності в сучасній лінгвістиці в останні десятиріччя. Серед засобів семантичного наповнення художнього тексту потужною експресією наділені порівняння – «тропеїчні фігури, в яких мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших: *дівчина струнка, як тополя; волошки сині, як небо*» [2, с. 359]. Доречно вплетений у канву тексту, цей художній засіб стає яскравим зразком емоційного підсилення зображуваних подій, виразником авторського ставлення до ситуацій та героїв твору. «Порівняння – активний образний засіб зображення світу в художніх текстах» [1, с. 92].

У сучасному мовознавстві порівняння неодноразово були в центрі наукових розвідок, зокрема ці засоби досліджували такі лінгвісти: І. Кучеренко, С. Рошко, Л. Голоюх, Н. Сологуб, С. Єрмоленко, Л. Пустовіт, І. Бабій, Є. Павленко, Г. Сютата ін.

*Метою* нашої статті є розгляд структури та семантики порівняльних конструкцій, ужитих у романі «Марія» Уласа Самчука.